

УДК 351.746.1:316.485.26:004

*Микола Сенченко,
директор Книжкової палати України,
професор*

Запорука національної безпеки в умовах інформаційної війни

У XXI ст. інформація перетворилася в глобальний ресурс людства і сьогодні є основним інструментом влади, що призвело до нового усвідомлення національної безпеки країни. Адже інформаційний вплив на психіку сучасної людини відіграє важливу роль у посиленні елементів невизначеності та нестабільності в інформаційно-психологічному середовищі суспільства. Під інформаційним впливом слід розуміти не тільки вплив засобів масової інформації (ЗМІ), а взагалі потік відомостей, знаків, образів, символів, ідей, які сприймає людина.

Сучасні засоби комунікації та обробки інформації створили принципово нові умови існування людини, що зумовило появу грандіозного проекту об'єднання національних інформаційних і телекомунікаційних систем у глобальну інформаційну інфраструктуру.

Інформаційна сфера стає такою самою важливою складовою суспільного життя, як і економічна, виробнича, побутова, політична, військова та ін. Нові інформаційні технології, засоби масової комунікації багатократно підсилили можливості впливу на свідомість і підсвідомість як окремої людини, так і великих груп людей та населення країни загалом.

Інформаційна сфера — це сукупність елементів, до яких входять:

- об'єкти інформаційної взаємодії чи впливу;
- особиста інформація, призначена для використання суб'єктами інформаційної сфери;
- інформаційна інфраструктура, що забезпечує можливість здійснення обміну інформацією між суб'єктами;
- суспільні відносини, що складаються у зв'язку з формуванням, передаванням, розповсюдженням і збереженням інформації.

На особистість, активний соціальний суб'єкт, його психіку безпосередньо впливають інформаційні чинники, що трансформуються через його поведінку, діяльність (бездіяльність), здійснюють деструктивний, дисфункційний вплив на його життя.

До основних загроз інформаційно-психологічній безпеці відносять можливі негативні наслідки інформаційно-психологічного впливу, які виражаються в таких формах:

- нанесення шкоди здоров'ю людини;
- блокування на неусвідомленому рівні волі, волевиявлення людини, штучне привиття їй синдрому залежності;
- втрата здатності до політичної, культурної, моральної самоідентифікації людини;
- маніпуляція суспільною свідомістю;
- руйнування єдиного інформаційного і духовного простору країни, традиційних устроїв суспільства і суспільної моральності, а також порушення інших життєво важливих інтересів особистості, суспільства, держави.

Наприклад, жорстокість, насильство, порнографія, розбещеність тощо, які пропагують у ЗМІ, комп'ютерних іграх, мережі Інтернет веде до неусвідомленого бажання у підлітків і молоді, а також дорослих із нестійкою психікою копіювати запропоновані моделі поведінки. Цей вид пропаганди знижує рівень порогових обмежень і правових заборон, що поряд з іншими умовами відкриває шлях для багатьох правопорушень. Це, своєю чергою, наносить непоправну шкоду не тільки окремій особистості, а й національним інтересам країни.

Отже, джерелом інформаційно-психологічної небезпеки є частина інформаційного середовища, яка через визначені причини неадекватно відображає реальність, вводить в оману людину, засліплює її ілюзією.

Інформаційно-психологічні загрози зумовлені розробкою, виготовленням, розповсюдженням та використанням суб'єктами негативних інформаційно-психологічних впливів спеціальних засобів і методів.

Сучасне розуміння безпеки в контексті врахування інтересів особистості, суспільства і держави висуває завдання розгляду нового аспекту цієї проблеми — інформаційно-психологічної безпеки людини. В інформаційному середовищі, що є складним системним утворенням, вирізняється процесуальний чинник як найбільш динамічна і змінна її частина — інформаційно-комунікативні процеси, які

активно впливають на індивідуальну, групову і суспільну психологію (індивідуальну, групову, масову свідомість).

Маніпулювання інформаційним середовищем призводить до змін у духовній сфері суспільства, деформація і деструкція якої виявляється у формі психоемоційної і соціальної напруженості, спотворених норм і неадекватних соціальних стереотипів і установок, оманливих і неприродних орієнтацій та цінностей. Це, своєю чергою, впливає на стан і процеси у всіх основних сферах суспільного життя, в тому числі політичній і економічній.

Визначальним при розбудові системи національної безпеки кожної суспільної системи, кожної держави є чітке окреслення її завдань і сфери застосування. Варто зауважити, що часто поняття "національна безпека" ототожнюється з поняттями "державна безпека" чи "суспільна безпека", що абсолютно неправомірно. Ці поняття застосовують до близьких явищ, але позначають вони різні напрями діяльності з організації безпеки.

Наприклад, **суспільна безпека** включає екологію, державу, етнос, тобто всю соціальну сферу і природно-економічний базис, на якому ця сфера ґрунтується. За цим всеохоплюючим поняттям дуже легко можна відійти від основної сфери діяльності, відволіктися на другорядні проблеми, дати можливість ворогу руйнувати головну ланку — етнос!

Тому **національна безпека** — це основа безпеки конкретного суспільства, яке, еволюціонує протягом всієї доісторичної та історичної епохи, послідовно пройшовши усі форми розвитку етносу, піднялося у своєму становленні до стадії "народ" і виявило здатність до формування національної концептуально незалежної суверенної держави — саме **концептуально незалежної держави**.

Державна безпека — це вужча сфера застосування категорії безпеки. Тут практично йдеться тільки про безпеку апарату, що утворює державну надбудову над певним народом. При цьому державна безпека може припускатися суперечностей з інтересами національної і суспільної безпеки (окупаційні та узурпаторські режими).

Таким чином, саме національна безпека є стрижнем і ядром безпеки загалом конкретної нації — народу.

Інформаційно-психологічна безпека і засоби впливу

Вирішення проблем збереження стійкості людини (як головного елемента системи національної безпеки кожної держави) ускладнюється тим, що саме у кінці ХХ століття збільшились кількість та інтенсивність цілеспрямованого негативного інформаційно-психологічного впливу на психіку людини в процесі глобального протиборства між провідними країнами світу.

Зростання тиску інформаційного середовища визначає необхідність формування нових механізмів та засобів виживання людини як особистості й активного соціального суб'єкта у сучасному суспільстві.

Взаємодія психіки людини з інформаційним середовищем відрізняється вираженою специфікою і не має аналогів у комунікації інших біологічних, технічних, соціальних і соціотехнічних структур.

Основною і центральною метою інформаційного впливу є людина, її психіка. Отже, інформаційно-психологічну безпеку варто розглядати як стан захищеності особистості, різних соціальних груп і об'єднань людей від дій і впливів, які здатні проти їхньої волі й бажання змінити психічні стани та психологічні характеристики особи, модифікувати її поведінку і обмежувати свободу вибору. Це зумовило потребу переосмислення інформаційної взаємодії, а також деяких інших соціально-психологічних процесів і явищ у сучасному суспільстві.

Інформаційно-психологічна безпека — стан захищеності окремих осіб чи груп осіб від негативних інформаційно-психологічних впливів і пов'язаних з цим інших життєво важливих інтересів особистості, суспільства, держави в інформаційному середовищі.

Негативний інформаційно-психологічний вплив — зміна психічних станів і характеристик людей під дією інформаційно-комунікативних факторів як динамічного компонента інформаційного середовища. Цей вплив спрямовано на людину чи групу осіб (у тому числі без їхньої згоди) з метою примусу до визначеної поведінки, оцінки ситуації, керування та корекції індивідуальної та колективної свідомості. Здійснюється з використанням спеціальних засобів і методів дії на психіку людини.

Спеціальні засоби впливу — технічні і програмні засоби, які використовують з метою негативного інформаційно-психологічного впливу на людину чи групу людей.

Спеціальні методи впливу — послідовність прийомів впливу на психіку людини, використання яких призводить до негативних наслідків для особистості, суспільства та держави.

Головним об'єктом забезпечення інформаційно-психологічної безпеки людини в інформаційному середовищі є усвідомлення інформації, здатність людини адекватно сприймати навколишню дійсність, своє місце в зовнішньому світі, формувати відповідно до свого життєвого досвіду визначені переконання і приймати стосовно них рішення. У сприйнятті інформації має бути присутнім здорове почуття сумніву, тобто інформацію потрібно перевіряти або тестувати.

Інформаційно-психологічна безпека має спиратися на стандарти, затверджені у визначеному порядку інформаційно-психологічного впливу, який не викликає негативних наслідків для психіки людини.

Ураховуючи зміни у міжнародних відносинах і демократизацію українського суспільства, політичній еліті України варто визнати факт існування геополітичної інформаційно-психологічної експансії, що потребує нагальних заходів протидії. Ця експансія відбувається як із Заходу, так і зі Сходу.

Структурні елементи протидії інформаційній експансії

Приходить розуміння, що забезпечити інформаційну безпеку неможливо через тотальну утаємниченість чи певні обмеження, тож варто застосовувати інші методи для вирішення цієї проблеми.

У складі Ради національної безпеки і оборони необхідно створити комісію з інформаційної безпеки (ІБ), що буде координувати роботу у цій сфері. Має бути розроблена Доктрина інформаційної безпеки України як офіційно прийнята система поглядів на проблему забезпечення ІБ, методи і засоби захисту особистості, суспільства, держави в інформаційному середовищі.

Найважливішим напрямом протидії інформаційній експансії геополітичних супротивників України є створення інформаційно-психологічних підрозділів для забезпечення психологічної безпеки особистості, суспільства, держави. Їх основне завдання — розробка і здійснення стратегічних та оперативних заходів із попередження і нейтралізації негативного інформаційно-психологічного впливу на державному, регіональному і місцевому рівнях. Суттєво зростає також обсяг інформаційно-аналітичної роботи. Виникає необхідність формування єдиної системи соціальної інформації України і державної системи інформаційного моніторингу. Такі системи мають аналізувати інформацію на різних рівнях (державному, регіональному, місцевому), а

результати слід постійно враховувати при розробленні та проведенні заходів із забезпечення національної безпеки держави.

Таким чином, зростання впливу інформаційних факторів, що обумовлено інформатизацією суспільства, об'єктивно вимагає ефективного функціонування системи інформаційно-психологічного забезпечення національної безпеки, об'єктами впливу якої мають бути інформаційно-психологічне середовище суспільства, інформаційні ресурси, психіка і поведінка політичної еліти, системи формування суспільної свідомості і думки та прийняття політичних рішень.

Така система забезпечить захист психіки населення і військовослужбовців України від деструктивного інформаційно-психологічного впливу, протидіятиме спробам маніпулювати процесами сприйняття інформації з метою відстоювання національних інтересів України в інформаційному просторі.

Політика цілеспрямованого впливу на суспільну думку передбачає знання настроїв широких народних мас, реального стану справ. Опитування є важливим джерелом вивчення довгострокових тенденцій суспільної думки. Постійний моніторинг ставлення українського суспільства до найважливіших проблем національної безпеки дає змогу захистити психіку населення від негативного інформаційно-психологічного впливу.

Робота з мас-медіа

Маніпуляція суспільною думкою є однією з серйозних проблем сучасного політичного життя, і розширення її масштабів веде до деградації суспільства. Від маніпуляції слід відрізнити цілеспрямоване керування суспільною думкою, особливо в умовах надзвичайних ситуацій, для того щоб уникнути паніки у населення.

Стратегія формування позитивної для України суспільної думки в умовах збройного конфлікту є довгостроковою програмою дій в інформаційному середовищі світового співтовариства, узгодженою за метою, завданнями, умовами, засобами і ресурсами. Реалізовувати цю стратегію мають спеціальні інформаційно-психологічні структури (ІПС) при різних органах державного, регіонального і місцевого управління України.

ІПС варто тісно взаємодіяти зі ЗМІ, оскільки саме ЗМІ формують суспільну думку шляхом доведення інформаційного повідомлення і свого коментаря до аудиторії.

Основними напрямками роботи зі ЗМІ є:

1. Оперативне розповсюдження достовірної, повної та об'єктивної інформації про діяльність українських військовослужбовців у районі збройного конфлікту.

2. Підготовка і розповсюдження у ЗМІ готових інформаційних, довідкових і роз'яснювальних матеріалів з метою цілеспрямованого просування інформації, в якій зацікавлені державна влада і силові структури.

3. Оцінка реакції суспільства на діяльність державної влади і силових відомств України в районі збройного конфлікту на основі публікацій і вироблення пропозицій за темами, характером і змістом інформації, яку доцільно розмістити в ЗМІ.

4. Організація стратегічної та оперативної взаємодії зі ЗМІ на основі постійних ділових і доброзичливих відносин з їх представниками.

Основними формами взаємодії із засобами масової інформації є:

1. Організація прес-конференцій, брифінгів, інтерв'ю та інформаційних зустрічей державного керівництва і представників силових відомств із представниками ЗМІ.

2. Поширення в ЗМІ офіційних повідомлень у формі прес-релізів.

3. Підготовка і поширення в ЗМІ інформаційних друкованих, аудіо-, відео- і фотоматеріалів про діяльність українських військових і органів державного управління в районі збройного конфлікту.

4. Підтримка постійних робочих контактів із головними редакторами, журналістами газет і журналів, керівниками телерадіокомпаній та інформаційних агентств.

5. Аналіз, узагальнення й оцінка публікацій, що зачіпають інтереси державних і силових структур у районі збройного конфлікту.

6. Надання вітчизняним і зарубіжним ЗМІ, що лояльно ставляться до української державної політики, ексклюзивної інформації за темами, що ще не висвітлювалися в пресі.

7. Забезпечення захисту прав і законних інтересів представників державних структур у районах збройних конфліктів у випадках оприлюднення наклепницьких матеріалів.

Сучасні інформаційні війни є формою соціальної взаємодії різних суб'єктів, що у своїх діях керуються стандартами відповідних моделей світу. Отже, щоб вчасно і, головне, адекватно оцінити з інформаційної точки зору ситуацію, що склалася, потрібно вивчити форми та класифікувати інформаційний вплив з урахуванням його характеру, напряму й адресності.

Означену проблему в збройних силах вирішують інформаційні війська, які сьогодні активно формуються в різних країнах світу, зокрема в США, Китаї, Російській Федерації, Польщі, Німеччині тощо.

Основні завдання діяльності інформаційних військ

Війни в Іраку, Лівії, Сирії й інших країнах показали, що склад спеціальних військ має поповнюватись інформаційними структурами, здатними відбивати інформаційні атаки, а також виконувати відповідний комплекс бойових завдань оборонного й наступального характеру.

Ураховуючи підсумки війн і конфліктів ХХІ ст. до складу Української армії потрібно ввести інформаційні війська, що матимуть спеціальні організаційно-управлінські й аналітичні структури для протидії інформаційним агресіям. До складу таких інформаційних підрозділів мають входити представники державних і військових засобів масової інформації, міжнародні та внутрішньополітичні експерти, редактори, журналісти, сценаристи, оператори, хакери, перекладачі, працівники зв'язку, веб-дизайнери, які працюватимуть як на зовнішню, так і на внутрішню аудиторію, щоб просто і зрозуміло пояснювати світовому товариству принципи української ідеології.

Основні завдання діяльності інформаційних підрозділів такі: перше — стратегічний аналіз; друге — інформаційний вплив; третє — інформаційна протидія. Вони включають і координують питання, що перебувають у віданні різних органів.

Для вирішення першого завдання слід створити центр стратегічного аналізу мереж управління. Його функції — це входження в мережі з подальшим блокуванням, контррозвідка, заходи з оперативного маскування, забезпечення безпеки власних сил і засобів, безпеки інформації.

Для вирішення другого завдання варто створити антикризовий центр, державний медіа-холдінг зі зв'язків із телеканалами й інформаційними агентствами для забезпечення їх потрібною інформацією. У ньому можуть бути задіяні державні ЗМІ, агентства зі зв'язків із суспільством, структури, пов'язані з підготовкою журналістів із міжнародної і військової тематики, телерадіомовлення.

Для вирішення третього завдання потрібно створити центр визначення критично важливих структур супротив-

ника, їх фізичного знищення, радіоелектронної боротьби, психологічних і мережевих (підготовка хакерів) операцій.

Сьогоднішня підготовка спеціалістів у сфері інформаційних війн не дозволяє забезпечити Україну кадрами, що володіють необхідними практичними навичками для підтримання відповідної ідейної і морально-психологічної стійкості суспільства. Потрібна система підготовки кадрів для інформаційно-психологічного протидіювання. Варто визначити, в яких навчальних закладах має здійснюватись їх багаторівнева підготовка, де будуть одночасно готувати спеціалістів зі стратегічного аналізу, інформаційного впливу й інформаційної протидії.

Інформаційна війна — реальний фактор геополітики, який, на жаль, недооцінювався політичною елітою України. І в цьому першопричина надзвичайно важливих не вирішених проблем сучасної України.

Проблеми інформаційної протидії терору

У ході антитерористичної операції влада має спрямовувати інформаційні потоки, налагодивши конструктивну співпрацю із засобами масової інформації, щоб мінімізувати збитки від дій терористів.

Органи влади, що відповідають за функціонування ЗМІ, повинні знати про моделі поширення соціальної інформації, враховувати їх і використовувати разом з мас-медіа для заходів антитерору.

Важливими показниками цих моделей є рівні поширення соціальної інформації та час її обігу. Варто виділити такі рівні обігу інформації: національний, регіональний, континентальний, глобальний.

За часом обігу повідомлення бувають короткостроковими, середньостроковими і довгостроковими.

Інформаційна антитерористична діяльність Української держави на міжнародному, державному і регіональному рівнях має ґрунтуватися на принципах системності і багаторівневості. Владі слід ефективно застосовувати умисні витоки з державних структур у мас-медіа "сенсаційної інформації" щодо окремих елементів боротьби з тероризмом.

Суть подібної взаємодії державних структур і ЗМІ полягає у створенні за допомогою подібних публікацій (репортажів) сприятливого іміджу державних інститутів, покликанних протидіяти цьому соціальному злу. Відповідним державним структурам доцільно своєчасно інформувати представників окремих ЗМІ відносно відомостей, що стосуються запланованих терористичних актів, а також про тих осіб, які їх готують і стали відомими в ході оперативних заходів. Крім того, в окремих випадках, коли дозволяють обставини і йдеться про національну безпеку і збереження людського життя, спецслужби можуть поширювати через ЗМІ свідомо помилкову інформацію, яка здатна запобігти, нейтралізувати або відкласти терористичні акти чи операції.

Неприпустима практика, коли з метою недопущення витоку інформації про методи і тактику антитерору, спецслужби при контактах з журналістами обирають найпростіший і, на їх погляд, найнадійніший спосіб — не давати взагалі жодних відомостей. У разі появи в ЗМІ інформації, яка не влаштовує спецслужби, журналістів звинувачують у "некомпетентному" висвітленні боротьби з тероризмом. Іншим аспектом, що характеризує недооцінку владою міри впливу ЗМІ на хід інформаційного протидіювання з тероризмом є незважені, нескоординовані, неповні, схильні до подвійного тлумачення коментарі подій, що відбуваються. В такому випадку непередбачені виступи, інтерв'ю, невизначеність формулювань зрештою ускладнюють ситуацію, породжують чутки й недовіру до влади. Крім того, таке інформаційне поле сприяє дестабілізації в країні.

Владні структури мають розробити і впровадити ряд так званих "домашніх заготовок", що будуть ефективною протидією терористичним актам. Їх сутність полягає в оперативному "вкиданні" в ЗМІ заздалегідь підготовлених коментарів під кожен умовний вид терористичних проявів (наприклад, при захопленні заручників тощо). Такий підхід, безперечно, дозволить перехопити ініціативу в терористів, що розраховують на інформаційну підтримку, консолідувати громадську думку в боротьбі з цим соціальним злом і, зрештою, в майбутньому послугувати профілактичним елементом у протидіюванні з ідеологами терористичних операцій. Необхідно постійно формувати засновану на державних інтересах громадську думку, що є основою дієвої боротьби з терором і однією з умов перемоги над ним.

Розгляд і обговорення проблем тероризму в Україні зазвичай пов'язують із діяльністю правоохоронних органів, що потребує серйозного вдосконалення, усунення недоліків. Але за такого підходу до проблем антитерору з поля зору суспільства випадають дії, які здійснюють працівники ЗМІ. А вже близько 80% українського телефіру в прайм-тайм заповнено демонстрацією насильства і цинічної жорстокості (проти 15% в Європі та США). Це неприпустимо. На тлі посилення терору насильство на екранах має особливу загрозу для суспільства.

Свобода творчості журналістів у ході антитерористичних операцій має бути обмежена

Кожен журналіст прагне до повної свободи у висвітленні певного питання. Професійне бажання виконати свою роботу якнайкраще іноді мимоволі грає на руку терористам. Суб'єктивно на первинному етапі терористичних операцій й актів "головними героями" виступають терористи, привласнюючи собі велику частину журналістської уваги в репортажі. А це, у свою чергу, фокусує громадську думку на терористах і їхніх вимогах, несвідомо примушуючи замислитися про можливу справедливості їх дій. Науковою основою цього висновку є загальновідомі психологічні установки концентрувати увагу на початку і закінченні опису чого-небудь.

Висвітлюючи терористичні дії, акти або контр-терористичну операцію, журналіст зобов'язаний критично (саме так!) оцінювати ситуацію, об'єктивно прораховувати наслідки своїх репортажів з місця подій. Інформацію необхідно дозувати і подавати в таких формах, щоб вона не нанесла моральних травм рідним і близьким окупованих чи заручників, не поставила б під загрозу їх життя і здоров'я. У розповідях про події і коментарях до них, безумовно, не слід демонструвати симпатії журналіста до позиції терористів, їх реабілітації чи пояснення їхніх насильницьких дій. Загальний сенс репортажу або статті неодмінно має проголошувати неприпустимість застосування насильства, якими б гаслами воно не виправдовувалося.

Доцільною є також підготовка і трансляція матеріалів, що формують і зміцнюють в українському суспільстві негативне відношення до терористів.

Іншою серйозною проблемою є символічний аспект тероризму — вплив на потенційних терористів показу актів насильства.

Комунікативна увага служить каталізатором певної поведінки: кадри про численні жертви є збудником для глядачів, особливо тих, хто схильний до жорстокості і злочинів, підштовхуючи їх на відповідні кроки. Справді, як свідчить світова і вітчизняна контртерористична практика, при плануванні та здійсненні політично мотивованих терористичних акцій особи, задіяні у них, ставлять на меті й охоплення широкої громадської аудиторії. У цій ситуації журналісти, висвітлюючи подібного роду факти, стають не

просто оповідачами, а й активними учасниками. Крім того, журналіст, що описує або показує хронологію розвитку драматичної події, іноді непомітно для себе може переступити межу, за якою він перетворюється зі звичайного джерела інформації на співучасника злочину.

ЗМІ не повинні "надавати трибуну" терористам за жодних умов. Відомо, що інтерв'ю терориста на будь-якому телеканалі — це виклик усій світовій спільноті, це крок до пропаганди тероризму.

Також ЗМІ мають контролювати подану інформацію, аби своїми діями не сприяли терористам.

Договір між владою і ЗМІ з проблем антитерору

Він може бути укладений, щоб окреслити межі, в яких здійснюватиме свою діяльність преса, висвітлюючи терористичні акти (відповідно до кодексу поведінки, який добровільно зобов'язалися дотримувати редактори і журналісти).

Серед основних положень такого кодексу мають бути:

- обмеження інформації, яка може зашкодити заручникам (їх кількість, національність, віросповідання, обіймана посада, стан здоров'я, наявність у них можливо-владних чи заможних родичів);

- стислість інформації про операції антитерору і зі звільнення заручників;

- угода про неприпустимість передачі до ефіру прямих невідредагованих інтерв'ю з терористами;

- ретельна перевірка отриманої журналістами інформації про терористів, висунені ними вимоги, хід і результати контртерористичної операції;

- стриманість у передаванні інформації, яка могла б призвести до паніки в суспільстві.

- спільний контроль вербальних позначень;

- спільний контроль візуальної картинки (відповідно до якої на екрані відсутні зображення убитих і поранених);

- спільний контроль єдності інтерпретації подій.

Обов'язковою умовою організації інформаційної протидії терору є створення спеціального державного органу, функціонально покликаного вирішувати стратегічне завдання організації інформаційної протидії терору і координації інформаційних дій усіх задіяних в антитерористичній операції державних структур. Враховуючи зростання загрози тероризму в загальносвітовому масштабі, українська держава має сформувані нормативну базу у сфері протидії злочинам в інформаційному просторі.

Як організована інформаційна протидія в інших країнах?

Державні системи ведення інформаційного протистояння окремих країн

У країнах Заходу, насамперед у США, на державному рівні створена і добре фінансується ефективна система ведення інформаційної війни. Тотальний характер засобів і часу застосування цієї системи дозволяє правлячій еліті Заходу вирішувати ключові задачі геополітики та геоeкономіки без використання збройних сил або з обмеженням їх залученням. У решти держав світу такої системи не створено.

Сполучені Штати Америки є найпідготовленішою країною у сфері контролю інформаційного простору, впливу на свідомість людини й ведення інформаційних війн за власною стратегією. Позиція США у цих питаннях базується на значному практичному досвіді та відповідній законодавчій базі ("Стратегія національної безпеки" ухвалена 1981 року, "Стратегічна концепція суперництва" — 1989, "Доктрина спільних дій з проведення інформаційних операцій" — 1998 тощо), де узагальнено основні принципи ведення інформаційної війни.

Зараз у США на державному рівні в рамках реалізації стратегії інформаційної безпеки функціонує близько 40 організацій. Загальна сума витрат на інформаційну безпеку в США в 2007 році становила майже 50 млрд доларів на рік. Координація їх діяльності здійснюється на вищому державному рівні.

В американському зовнішньополітичному відомстві створено спеціальну "групу швидкого реагування", завданням якої є:

- здійснення моніторингу зарубіжних ЗМІ з широким використанням інформаційно-комп'ютерних мереж та сучасних інформаційних технологій для забезпечення домінування у зовнішньому інформаційному просторі;

- заходи оперативної протидії антиамериканським публікаціям, що передбачають залучення до цієї роботи працівників дипломатичних представництв у різних країнах світу та створення регіональних "груп швидкого реагування". У разі потреби планується спрямовувати у кризові райони фахівців із PR-технологій. Представник держдепартаменту США назвала їх "інформаційним підрозділом спеціального призначення".

Головною метою держдепартаменту США є забезпечення "...оперативної і рішучої відповіді на інформацію, яку США вважають необ'єктивною або такою, що не відповідає дійсності", та формування позитивного іміджу США у світі.

Для ведення інформаційної війни у США створені та діють структури спеціальних психологічних операцій (ПСО) у межах ЦРУ та міністерства оборони (підрозділи об'єднаного командування спеціальних операцій), налагоджено чітку систему підготовки кадрів для ведення інформаційної війни. У межах системи проходження військової служби офіцерським складом (Officer Personnel Management System, OPMS) передбачено існування функціональної структури "Психологічні операції та робота з цивільним населенням", де налічується близько 1000 офіцерів від капітана до підполковника. Діють системи перепідготовки та підвищення кваліфікації, заохочується навчання офіцерів у магістратурі (докторантурі).

Основним підрозділом інформаційних операцій у збройних силах США є батальйон, що налічує від 200 до 400 чоловік і складається із груп радіо-, телемовлення, розповсюдження листівок, гучномовців, спецефектів, укладачів пропагандистських текстів, планування, розвідки, допоміжних служб тощо. Структуру батальйону побудовано таким чином, щоб він міг забезпечувати проведення інформаційно-психологічної операції оперативно-стратегічного рівня.

Нова доктрина Пентагона "Інформаційні війни" включає проблематику впливу на масову та індивідуальну свідомість. Основна мета спеціальних психологічних операцій полягає в забезпеченні змін поведінки союзників і противників у сприятливому для країни напрямі. Ефективно також може залучатись і діаспора.

Китайська Народна Республіка. Керівництво компартії Китаю (КПК), командування Збройних сил Народно-визвольної армії Китаю (НВАК) вважає інформаційно-психологічні операції важливим складовим елементом бойових дій, використовує усі наявні можливості для контролю за потоками інформації. Після утворення КНР (1949) у всіх конфліктах, у яких брала участь НВАК, психологічні операції були обов'язковою складовою стратегії.

Нині під інформаційними операціями розуміється сукупність заходів для впливу на інформацію й інформаційні системи противника та одночасного захисту власної інформації. Особливий наголос робиться на підриві

економіки супротивників, систем їх воєнних комунікацій, зв'язку і управління військами.

Аналіз воєнної доктрини КНР і її сучасних положень дає змогу визначити низку завдань, які мають вирішувати політичні органи НВАК у сучасній війні. На початковому етапі пропаганду слід спрямувати на послаблення морального духу й дискредитацію тимчасових успіхів противника. Після відбиття стратегічного наступу ворога необхідно, використовуючи успіхи оборонних боїв, усіяло деморалізувати його, посіяти сумнів у можливості досягнення поставлених у війні цілей, схилити частину солдатів і офіцерів до переходу на свій бік. Коли розгорнеться стратегічний контрнаступ, підуть заклики до масової здачі в полон військовослужбовців противника, особливо тих, що перебувають в оточенні. Під час бойових дій на території ворога до числа завдань політорганів буде входити також і морально-психологічний тиск на населення окупованих НВАК районів.

Китайські військові аналітики вважають, що сьогодні нездатність протистояти іноземному інформаційно-психологічному вторгненню більш небезпечна, ніж відсталість в інших галузях. Розвиток технологій дає можливість активно впливати на всіх людей — від звичайних громадян до голів держав.

Враховуючи геополітичну ситуацію у світі й агресивний характер американської політики, Китай визначив свій стратегічний курс на досягнення найважливіших політичних і економічних завдань, використовуючи концепцію **інформаційної війни**. Багато аналітиків вважають, що Китай є світовим лідером у її веденні. Більш того, саме за допомогою методів інформаційної війни китайці домоглися значних економічних успіхів.

У Китаї створена могутня державна система ведення інформаційного протиборства, яка дозволяє здійснювати масоване застосування сил і засобів у потрібний час. Ядром системи є дослідницьке бюро при Держраді КНР і системно-аналітичний центр Міністерства державної безпеки.

Китайська система ведення інформаційного протиборства найефективніше спрацювала у фінансовій сфері. Вона отримує інформацію від розвідки і діаспори країн Тихоокеанського регіону, здійснює тотальний контроль за мас-медіа цих країн. Значна кількість газет, теле- і радіоканалів придбані агентами й офіцерами китайської розвідки. За допомогою контрольованих ЗМІ здійснюються активні комплексні інформаційно-психологічні операції.

Феноменальним успіхом китайських спецслужб є встановлення контролю над найбільшими банками азіатського регіону.

Російська Федерація. Як свідчать матеріали російської та західної преси, розробки аналітиків, підрозділи ведення інформаційних війн активно діють у Службі зовнішньої розвідки (СЗР) та Федеральній службі безпеки (ФСБ) Російської Федерації (РФ). Зокрема, значного розголосу набуло малоефективне використання федеральними силами методів спеціальних інформаційних операцій у першій війні в Чечні.

У другій чеченській кампанії Росія врахувала негативний досвід, внесла якісні корективи у питання інформаційно-психологічної діяльності. Їх координацію на державному рівні здійснює помічник президента РФ, а у збройних силах ці функції покладено на першого заступника начальника Генерального штабу Збройних сил Росії.

Для ведення психологічних операцій у складі розвідорганів угруповань Збройних сил Росії є керівні та виконавчі підрозділи: у складі центрального апарату ГРУ;

розвідувальних відділах штабів армій, корпусів; розвідувальних відділеннях штабів дивізій.

Інформаційно-психологічні операції на стратегічному рівні планується здійснити задовго до початку вторгнення у формі таємної війни: забезпечити прихований контроль над інформаційними ресурсами противника, дестабілізацію внутрішньополітичного стану, активізувати діяльність опозиційних сил, досягти розвалу чи дискредитації збройних сил та інших силових структур, викликати недовіру народу до керівництва держави.

Ведення інформаційно-психологічних операцій Польщі в мирний час, під час кризового стану та в ході війни покладено на 5-й відділ психологічних операцій у складі Головного управління військової розвідки Генерального штабу Війська Польського. Відділу ПсО підпорядкована центральна група психологічних операцій.

У складі відділів військової розвідки і радіоелектронної боротьби (РЕБ) військово-морських сил (ВМС) Війська Польського та військових округів створено групи психологічних операцій. Усього у збройних силах існує чотири групи психологічних операцій.

За певних умов для проведення психологічних операцій в інтересах Польщі як члена Північноатлантичного альянсу (НАТО) може бути використана мережа радіомовлення американських військ в Європі (АФН), яка нараховує 7 радіостудій, більше 30 радіостанцій середньохвильового (СХ) та 14 радіостанцій короткохвильового (КХ) діапазонів.

Крім того, частини психологічних операцій військ США в Європі мають на озброєнні ширококомвні станції КХ- і СХ-діапазонів великої потужності, які спроможні вести радіопропаганду на відстань до 500 км і які, ймовірно, будуть залучатись до ведення психологічних операцій.

Проведення інформаційно-психологічних операцій Війська Польського на визначеному напрямі за планами НАТО здійснюється задовго до початку бойових дій з метою:

- посилення інформаційно-психологічного тиску на населення та особовий склад об'єкта впливу;
- активізації діяльності організацій і рухів націоналістичної та релігійної спрямованості;
- організації мітингів, демонстрацій та акцій громадської непокори.

Для організації й ведення психологічних операцій в інтересах країни та Північноатлантичного альянсу існує також служба психологічної оборони і в Міністерстві оборони ще одного члена НАТО — Угорської Республіки.

Для ведення психологічної війни є відповідні підрозділи у Збройних силах Німеччини, Туреччини, Румунії та інших країнах світу [1; 2].

Українсько-російський конфлікт

Однією з особливостей нинішнього українсько-російського конфлікту є інформаційна війна. Лунають звинувачення у перекручуванні фактів, веденні брудної пропаганди тощо. Сьогодні більшість російських ЗМІ залучені до агітації, що значно відрізняється від того, як її практикували у радянські часи. Характерним є приклад Дмитра Кисельова, журналіста та директора Міжнародного інформаційного агентства "Россия сегодня".

На жаль, аналіз інформаційної сфери України показує, що поки ми не зможемо нейтралізувати інформаційний тиск. Така ситуація визначається відсутністю дієвих державних інструментів ведення інформаційного протиборства. Якщо ж вони і є, їх діяльність, очевидно, неефективна.

Для результативного протистояння інформаційній агресії Україні принаймні необхідно мати:

1. Дієздатну систему ведення інформаційної війни.
2. Ефективну концепцію інформаційної війни.

3. Стратегію ведення інформаційної війни, спрямовану на вирішення конкретних стратегічних задач.

Це головні складові військово-інформаційного потенціалу держави. Їх формування має ґрунтуватися на теорії інформаційних війн.

Роботу з формування військово-інформаційного потенціалу в Україні доцільно будувати в три основні етапи.

Для реалізації першого етапу слід розробити основи теорії інформаційної війни, на базі якої має бути вироблено та ухвалено як основоположний державний документ "Концепцію ведення інформаційної війни". Спираючись на неї, враховуючи наявні умови, слід виробити стратегію ведення інформаційної війни на конкретний період для вирішення конкретних задач. У ході цього етапу також необхідно обґрунтувати склад і структуру системи інформаційної війни.

На другому етапі потрібно сформувати основні елементи системи інформаційної війни, насамперед систему управління, а також підібрати і підготувати особовий склад учасників (аналітиків). При цьому особливу увагу потрібно приділити створенню і комплектуванню центрального органу управління.

На третьому етапі має бути проведено практичну реалізацію функціонування всієї системи. Після цього можна розпочати практичні дії, спрямовані на вирішення конкретних стратегічних задач. Реалізація цих заходів дозволить істотно підвищити стійкість України, її захищеність від інформаційної агресії.

Список використаної літератури

1. *Історія інформаційно-психологічного протиборства* : підручник / Я. М. Жарков [та ін.]. — К. : НА СБ України, 2012. — 209 с.
2. *Сенченко М.* Латентна світова інформаційна війна. — К. : Стебеляк, 2014. — 384 с.

Надійшла до редакції 9 липня 2014 року